
Arystoteles

Cztery przyczyny

Źródło: tenże, *Metafizyka*, 1013s–1014a, przeł. K. Leśniak, PWN, Warszawa 1983, s. 104–106.

Przyczyną nazywa się, po pierwsze, (1) materia, z której coś powstaje, na przykład brąz jest przyczyną posągu, a srebro pucharu, oraz rodzaje brązu i srebra. (2) W innym znaczeniu przyczyną jest forma i wzór, tzn. definicja istoty i jej rodzaje: na przykład dla oktawy stosunek 2 : 1 i, w ogóle, liczba oraz części objęte definicją. (3) Przyczyną jest również pierwsza zasada zmiany albo spoczynku; na przykład doradca jest przyczyną działania, a ojciec jest przyczyną dziecka i, w ogóle, sprawca jest przyczyną czynu, a to, co powoduje zmianę, jest przyczyną tego, co podlega zmianie. (4) Przyczyną jest również cel, czyli to, ze względu na co coś jest; na przykład zdrowie jest przyczyną spaceru. „Dlaczego ktoś spaceruje?” – pytamy – „dla zdrowia”. I odpowiadając tak sądzimy, żeśmy podali przyczynę. To samo odnosi się do wszystkich środków występujących przed celem, gdy coś innego wywołało proces ruchu; na przykład schudnięcie, przeczyszczenie, lekarstwa, instrumenty są przyczynami zdrowia, bo wszystkie te środki zostały użyte ze względu na cel, chociaż różnią się od siebie tym, że jedne są instrumentami, a inne są działaniami.

W tylu więc znaczeniach używa się wyrazu „przyczyna”. Z tej różnorodności znaczeń przyczyny wynika, że dla tej samej rzeczy istnieje kilka przyczyn, i to nie akcydentalnych: na przykład przyczynami posągu są sztuka rzeźbiarska i brąz, nie ze względu na co innego, lecz *jako* posągu; i nie w ten sam sposób, lecz jedna jako przyczyna materialna, a druga jako przyczyna ruchu. Przyczyny mogą też być wzajemne, na przykład ćwiczenie jest przyczyną dobrego zdrowia, a zdrowie przyczyną ćwiczenia, ale nie w ten sam sposób, lecz jedno jako cel, a drugie jako źródło ruchu. A znowu ta sama przyczyna może spowodować przeciwieństwa; gdy coś jest bowiem obecne, wywołuje pewne zdarzenie, a gdy jest nieobecne, obwiniamy je o wywołanie przeciwieństwa, na przykład zatonięcie okrętu przypisujemy nieobecności sternika, podczas gdy jego obec-

ność jest przyczyną bezpieczeństwa; obydwie te przyczyny, obecność i brak, są więc przyczynami ruchu.

Wszystkie wymienione przyczyny układają się wyraźnie w cztery grupy. Litery są przyczyną zgłosek, materia jest przyczyną wytworzonych rzeczy, ogień, ziemia i inne tego rodzaju elementy są przyczynami ciał, części są przyczynami całości, a przesłanki przyczynami wniosków, o ile są tym, z czego coś powstaje. Jedne z nich są przyczyną jak *substrat* (na przykład części), inne jako *istota* (całość, układ elementów i forma). Pozostałe są przyczynami jako cel i dobro innych rzeczy. Przyczyna celowa jest w najwyższym stopniu dobrem i kresem wszystkich innych rzeczy. Nie dopatrujemy się żadnej różnicy w tym, czy się je nazwie dobrem, czy tylko dobrem pozornym.

Tyle jest zatem przyczyn i taka jest liczba ich rodzajów, ale odmian przyczyn jest wiele, chociaż gdy się je uogólni, będzie ich również stosunkowo niewiele. Przyczyny można podzielić podług różnych stosunków; na przykład wśród przyczyn tego samego rodzaju jedne są wcześniejsze, inne późniejsze: na przykład lekarz jest wcześniejszy od zdrowia, a artysta od swego dzieła, liczba i podwójne od oktawy, i ogólne zawsze jest wcześniejsze od poszczególnych rzeczy, które obejmuje. Istnieją jeszcze przyczyny akcydentalne oraz ich rodzaje, na przykład Poliklet jest w pewnym sensie przyczyną posągu, a w innym sensie jest nią rzeźbiarz, bo tylko przypadkiem rzeźbiarz jest Polikletem. Istnieją też grupy przyczyn akcydentalnych: na przykład człowiek albo, ogólniej, zwierzę jest przyczyną posągu, ponieważ Poliklet jest człowiekiem, a człowiek jest zwierzęciem. Wśród tych przyczyn akcydentalnych jedne są dalsze, inne bliższe; na przykład gdyby się powiedziało, że przyczyną posągu jest biały i wykształcony, a nie tylko Poliklet albo człowiek. Ale obok tych wszystkich odmian przyczyn, zarówno właściwych jak i akcydentalnych, jedne nazywa się zdolnymi do działania, na przykład przyczyną budowanego domu jest budowniczy albo budowniczy [aktualnie – przyp. red.] budujący. Podobnie można powiedzieć o rzeczach, których przyczyny są przyczynami właściwymi, na przykład jakaś rzecz może być nazwana przyczyną tego określonego posągu, albo posągu, albo w ogóle obrazu; tego określonego brązu, albo brązu, albo w ogóle materii; i podobnie w przypadku przyczyn akcydentalnych. Ponadto, zarówno przyczyny akcydentalne jak i właściwe mogą występować w połączeniu; można na przykład powiedzieć nie „Poliklet” ani „rzeźbiarz”, lecz „Poliklet rzeźbiarz”.

Wszystkich odmian przyczyn jest wprawdzie sześć, ale każda może być wyrażona na dwa sposoby: są bowiem przyczynami jako jednostka albo jako rodzaj, jako akcydens albo jako rodzaj akcydensu, jako połączone albo pojedyncze, a wszystkie mogą występować aktualnie bądź potencjalnie. Ale różnią się tym, że przyczyny działające, tzn. indywidualne, istnieją równocześnie z rzeczami, których są przyczynami, na przykład ten oto człowiek leczący z człowiekiem powracającym do zdrowia i ten oto budowniczy z tym budowanym domem; ale nie zachodzi to w przypadku przyczyn potencjalnych, bo dom nie ginie równocześnie z budowniczym.